

doslidzhennia/otsinka-gromadianamy-sytuatsii-v-kraini-dovira-do-sotsialnykh-institutiv-politykiv-posadovtsiv-ta-gromadskykh-diiachi (дата звернення: 11.03.2024).

Чальцева Олена Михайлівна

Доктор політичних наук, професор

кафедри політології та державного управління.

Донецький національний університет імені Василя Стуса

ORCID: 0000-0003-3922-7619

«ПАСТКИ» ПУБЛІЧНИХ ІНСТИТУТІВ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ В УКРАЇНІ

Базовою характеристикою сучасної держави теоретики політичної науки (Д. Норт, Е. Пайк, Е. Гідденс, Х. Арендт, Г. Петерс, Е. Пайк та ін.) вважають якість інститутів публічного процесу, які є каркасом політичної системи і впливають на ефективність її функціонування та здатність адаптуватися до зовнішніх і внутрішніх викликів. В умовах політичних «шоків» у тих державах, де існують слабкі і неефективні інститути, політична система буде нездатна адекватно реагувати на кризові ситуації, що призведе до її деградації, а можливо до розпаду і втрати суверенності. Всупереч цієї логіки слід констатувати, що інститути публічної політики України в умовах повномасштабного вторгнення Російської Федерації у 2022 р., незважаючи на невисокі показники ефективності і якості згідно із даними міжнародних індексів, все ж таки витримали і не втратили свої структурно-функціональні можливості. В чому парадоксальність такої ситуації і як пояснити стійкість українських інститутів в таких умовах? Чи можуть публічні інститути пролонгувати свій «успіх» і вийти із інституційних «пасток»? Відповідь на ці питання не можуть бути надані в рамках одного дослідження, вони потребують комплексного полідисциплінарного аналізу і емпіричних підтверджень. В тезах буде надана спроба виокремити інституційні «пастки», які можуть стати на заваді розвитку публічності в Україні і, тим самим, окреслити на перспективу певні напрями, які в подальшому будуть досліджуватись в рамках ініціативної наукової теми кафедри.

Які саме інституціоналізовані суб'єкти можуть гарантувати системну стійкість і адаптивність, визначити без попереднього аналізу складно, тому що всі вони мають нерівні можливості доступу до влади та процесу прийняття рішень, історію виникнення, еволюцію існування, ресурси, рівень організаційної самостійності, різний рівень легітимації в суспільстві.

Гіпотетично можна передбачити, що тільки ефективно працюючи інститути здатні втримати систему до будь-яких політичних змін, максимально знизивши ризики. Стан публічних інститутів в Україні напередодні повномасштабного вторгнення, на думку багатьох експертів і науковців, демонстрував нерівномірну якість. З одного боку це низький рівень регулятивних показників та неефективність управлінських функцій, корупція, а з іншого боку, певні успіхи, які унеможливили знищення політичної системи і забезпечили її функціонування в умовах зовнішньої агресії. Позитивні зміни були пов'язані із розпочатими інституційними реформами (децентралізації, самоврядування, діджиталізації, державної служби та ін.), адаптацією законодавства у сфері державного управління до європейських стандартів. Також слід звернути увагу на розвиток інституту громадянського суспільства, особливо волонтерського сектору.

Однак, інституційні «пастки» в умовах криз можуть привести політичну систему до непередбачуваних змін і втрати нею емерджентності. Під інституціональними «пастками» слід розуміти – неефективні стійкі інститути (норми), що перешкоджають нормальному розвитку соціально-політичних процесів і гальмують суспільні процеси в державі.

Як наслідок, інституціональні «пастки» не тільки перешкоджають реалізації суспільством історично накопиченого в ньому потенціалу розвитку, але запускають у дію механізм його незворотної деградації й дегенерації соціальних структур та інститутів.

Публічна сфера, яка не встигла розвинути в таких умовах, згортається, а в системі починають переважати вузькогрупові інтереси, гальмуються реформи, розвивається корупція, повністю перекривається доступ громадського сектора до прийняття рішень тощо. Один із головних засобів вирішення цієї проблеми – розвиток демократії, що забезпечує врахування думки різних акторів у процесі формування порядку денного й управління, інституціональне оформлення представництва й самоорганізації інтересів на всіх рівнях, реформування системи поділу влади [1].

З якими «пастками» стикаються інститути публічної політики України в умовах воєнного стану? Слід зауважити, що частина із них існувала і до повномасштабного вторгнення Російської Федерації в Україну, а деякі з'явилися як результат війни. Види «пасток», які виникли в Україні в пострадянські часи суттєвим чином вплинули на якість публічних інститутів.

Першою інституційною «пасткою» можна назвати спонтанність і непослідовність створення після отримання незалежності у 1991р. управлінського каркасу політичної системи. Цей вид пастки політологи ще називають «стежкою залежності», коли старі інститути перестали існувати, а нові не були ефективними і не могли адекватно реагувати на економічні і

політичні виклики в поки що недемократичних умовах.

Наступною інституційною «пасткою» було намагання у частини еліти, яка перейшла із радянського періоду, на початку незалежності України зберегти стару архаїчну систему управління без урахування сучасних на той час вимог. Вони підтримували стару модель адміністративно-командного управління, імітаційну систему самоврядування, неконкурентність ЗМІ та ін.

В умовах зміни режимності в Україні виник на думку Т. Карозерса «безформний плюралізм», що характеризується високим рівнем фрагментації еліт, частою змінюваністю кабінетів міністрів, високим рівнем конфліктності в системі влади [2]. Протягом всього періоду незалежності з боку пануючої еліти, представленої політико-економічними регіональними структурами і діючих відповідно до логіки «картельних угод», було систематичне втручання в систему управління відповідно до своїх інтересів. В цілому можна це визначити як «пастку» «картельних угод».

«Пастка» «подвійної інституціоналізації» логічно витікає із попередніх. Дослідники інституціональної моделі української держави Н. Паніна та Є. Головаха стверджують, що її особливість полягає в існуванні подвійної інституціональної системи, яка передбачає інституціональний простір, у межах якого діють і старі, і нові інститути. Така амбівалентність проявилася в масовій згоді жити в такому інституціональному просторі, де легальність забезпечується самим фактом узаконеного існування нових інститутів, а легітимність - збереженням мімікрованих старих інститутів, які зберігають традиційну регулятивну функцію і спираються на збережені елементи соціальної інфраструктури [3].

Історичними причинами інституціональної подвійності є свідченням того, що українська держава з моменту незалежності перебувала в умовах інституціональної невизначеності і системної лімінальності, потрапивши в «інституціональну пастку», що неминуче призводить до наростання соціальної напруженості в державі, періодично до масштабних громадських протестів (2004 року, 2013-2014 рр.) і в цілому до нестабільності системи.

Ще одна інституційна «пастка» - постійна змінюваність «правил гри в момент самої гри». Формальний інституціональний каркас України знаходився в постійній правовій змінюваності, піддаючись корекції і реформуванню. Проте реформування інститутів має бути послідовним і стратегічно і тактично прорахованим.

Традиційною для України є така «пастка», яка притаманна всім інституціям це корупція. Реальна боротьба із корупцією є обов'язковою умовою для держави

Таким чином, уповільнений і нерівномірний розвиток процесу інституціоналізації в Україні з моменту її незалежності вплинув на якість

інститутів в умовах зміни політичного режиму і збереженню високого конфліктного потенціалу в системі.

У зв'язку з військовою агресією Російської Федерації проти України Указом Президента України від 24 лютого 2022 року № 64/2022 «Про введення воєнного стану в Україні», затвердженим Законом України від 24 лютого 2022 року № 2102-ІХ, в Україні введено воєнний стан з 24 лютого 2022 року. З цього моменту можна вважати, що держава знаходиться в умовах, які об'єктивно забезпечують її національну безпеку, а з іншого обмежують публічність всіх політичних інституцій, як державних, так і недержавних [4]. Така «пастка» може привести до того, що деструктивні інституційні зміни порівняно з конструктивними змінами та процесами у сфері інституцій у суспільстві можуть скоротити публічне поле політики в Україні і привести до обмеженої демократії в майбутньому.

Об'єктивним наслідком інституціональної невизначеності є низька ефективність політики і криза легітимності політичної влади в політичній системі України. В якості підтвердження останнього ми можемо спостерігати стабільно низькі показники кредиту довіри до ключових інститутів політичної системи за весь період незалежного існування.

Отже, в умовах військової агресії інституціональна стійкість має більше проблем для пояснення й осмислення. Український кейс в цьому сенсі є унікальним і несхожим на системи, які теж перебувають в умовах турбулентності, але не мають фактору війни. У такі періоди особливе значення має якість інститутів, які є базовим інструментом політики. Саме від них залежить стійкість і адаптивність системи до зовнішніх викликів, тому подолання всіх інституційних «пасток» допоможе державі вийти на якісно новий рівень розвитку і продовжити свій шлях до демократії.

Список використаних джерел

1. Чальцева О.М. Публічна політика: теоретичний вимір і сучасна практика. Монографія. Вінниця: ФОП Барановська Т.П., 2017. 336 с.
2. Carothers T. The End of the Transition Paradigm. *Jornal of Democracy*. № 1. Р. 5-21
3. Головаха Е., Панина Н. Постсоветская деинституционализация и становление новых социальных институтов в украинском обществе. *Социология: теория, методы, маркетинг*. 2001. № 4. С. 5-22.
4. Указ Президента України від 24 лютого 2022 року № 64/2022 «Про введення воєнного стану в Україні». URL: <https://www.president.gov.ua/documents/642022-41397> (дата звернення: 14.03.2024).
5. Закон України від 24 лютого 2022 року № 2102-ІХ Про

затвердження Указу Президента України «Про введення воєнного стану в Україні». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2102-20#Text> (дата звернення: 14.03.2024).

Бровко Наталія Іванівна

Доктор юридичних наук, професор, завідувач кафедри конституційного права та теоретико-правових дисциплін.

Білоцерківський національний аграрний університет

ORCID: 0000-0003-3525-2817

ГРОМАДСЬКА АКТИВНІСТЬ У ПРОЦЕСІ РЕАЛІЗАЦІЇ АНТИКОРУПЦІЙНОЇ ПОЛІТИКИ ДЕРЖАВ

Громадянське суспільство відіграє надважливу роль у процесах побудови демократичної і правової держави. Розбудова такої держави неможлива в умовах корупційних практик, тому реалізація дієвої антикорупційної політики є важливим завданням сьогодення. Важливим суб'єктом такої політики є громадські інституції в особі громадських організацій, які є активною рушійною силою суспільних перетворень, а також мають можливості здійснювати контроль державних органів та органів місцевого самоврядування у їх діяльності з метою недопущення корупційних проявів. Позиція та думка громадських організацій, як і думка усього народу, представниками якого вони є має бути врахована при формуванні державної, в тому числі й антикорупційної політики. Тому аналіз громадської активності у процесі реалізації антикорупційної політики держави є актуальним і своєчасним.

Правовою основою участі громадськості у здійсненні антикорупційної політики є норми Конституції України, яка передбачає можливість громадян брати участь в управлінні державними справами та для ухвалені рішень, які впливають на суспільство. На обов'язковій участі громадськості у політичному житті, активній взаємодії та співробітництві влади з громадянським суспільством у сфері протидії корупції наголошують і міжнародні нормативи.

Активними суб'єктами громадянського суспільства є неурядові антикорупційні та громадські організації та окремі активісти. Погоджуємось у цьому контексті з Микитчиком А., що «залучаючи громадські організації до повноцінного співробітництва при вирішенні проблеми подібного масштабу, держава отримує шанс підвищити довіру громадян, а значить, шанс на досягнення поставлених цілей. Без залучення громадськості не можна приборкати низову корупцію, оскільки на нижніх рівнях управління корупція малочутлива до владних імпульсам, що йдуть зверху, але може бути